

Layihənin istiqaməti: “İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi”

Azərbaycan səfəvişünaslığında Oqtay Əfəndiyev mərhələsi

Görkəmli alimin dərin mənalı ömrünün başlıca mərhələləri Azərbaycan xalqının, Vətən tarix elminin qədim və çağdaş tarixi ilə üzvi şəkildə bağlıdır

öndərlərindən olmuş M.K.Atatürkün bu larla aspirantın və dissertantın elmi rəhbəri O.Ə.Əfəndiyevin gərgin, çoxcəhətli el-

O.Ə.Fəndiyyev 1988-ci ilə A.Fərzəliyevlə birgə Azərbaycan türkü olan Oruc bəy Bayatın mənbə səciyyəsi daşıyan əsərini ingilis dilindən rus-caya tərcümə etmiş, onu kitab şəklində elmi ictimaiyyətə təqdim etmişdir. O, N.S.Musalı ilə birgə İsgəndər bəy Münşinin "Tarixi-aləmarayı Abbasi" ("Abbasın dünyani bəzəyən tarixi") əsərinin I cildini tərcümə, nəşr etdirmişdir.

2005-ci ildə O.Əfəndiyev "Venesiyalılar Şah I Təhmasibin sarayında" adlı daha bir kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitabda XVI əsrde Azərbaycanda olmuş italyan səyyahları M.Membrenin və V.Alessandrinin vətənimizlə bağlı olan məlumatları araşdırıcıların, oxucuların nəzərinə çatdırılır. O.Əfəndiyev AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu tərəfindən hazırlanaraq nəşr olunmuş 7 cildlik "Azərbaycan tarixi"nin Baş Redaksiya Şurasının üzvü, həmin nəşrin II cildinin Redaksiya Həyətinin üzvü, III cildinin işə mesul redaktorudur. O, 1993-cü və 1995-ci illərdə AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu tərəfindən nəşr olunmuş "Azərbaycan tarixi" (qədim zamanlardan XX əsrin əvvəllərinə qədər)" adlı kollektiv əsərlərin başlıca müəlliflərinindəndir.

O.Əfəndiyev Azərbaycan tarixi-
ne dair xəritələrin tərtib olunması
işinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. O,
1987-ci ildə nəşr olunmuş "Azərbay-
can tarixi coğrafiyası" adlı əsərin
(rus dilində) esas müəlliflərindən bi-
ridir. 1994-cü ildə "Azərbaycan En-
siklopediyası" neşriyyatı tərəfindən
buraxılmış "Azərbaycan tarixi xəritələri"
adlı xəritələr toplusunda O.Əfəndiyevin tər-
tib etdiyi 3 xərite də vardır. O, yeni əsirin
əvvəlində Azərbaycanın tarixi xəritələr top-
lusunun yenidən tərtib olunması və çapa
hazırlanması işində də fəal iştirak etmişdir.
10 cilddən ibarət olan "Azərbaycan Sovet
Ensilkopediyası"nda (1976-1987-ci illərdə
nəşr olunmuşdur) da O.Əfəndiyevin elmi
fealiyyətinin nəticələri aydın nəzərə çarpir.
Bu ensiklopedik nəşrdə mövcud olan, Azə-
baycanın XV-XVII yüzilliklər tarixi ilə bağlı
məqalələrin eksarriyyətinin müəllifi mehz
O.Əfəndiyevdir.

Təbiətçə təvazökar insan olan O.Əfəndiyevdil. Təbiətçə təvazökar insan olan O.Əfəndiyev usanmadan bildirirdi ki, "Azərbaycanın Səfəvilər dövrü tarixinin bir çox problemlərinin daha dərinindən araşdırılması zərurəti qalmaqdadır, aktualdır". Böyük alım elmdə inhisarlıq hissindən çox uzaq idi. O.Əfəndiyevin qənaəetine görə, durğunluq elmi (xüsusilə tarix elmini) tənəzzülə aparan haldır, elmi dövriyyəyə daim yeni elmi əsərlər, ilkin qaynaqlar cəlb olunmalı, Azərbaycan tarixinin araşdırılmış məsələlərinə zaman-zaman yeni tədqiqat obyekti kimi yanaşılmalıdır. Alım bele hesab edirdi ki, yalnız bu halda Azərbaycanın obyektiv tarixi gerçəkliliklərini anlamaq, anlatmaq və tənitməq mümkündür. "Əgər dünyadan bize hörmət etməsini istəyirikse, hər şeydən əvvəl özümüzün öz məmləkətimizə və öz milletimizə olan hörmətimizi həyatda hissələrimizlə, mənəvviyatımızla, qısaçı, bütün iş və hərəketimizlə sübüt edək və başa düşək ki, milli mənliyi olmayan milletlər başqa milletlərin ovudur" (Utkan Qocatürk. Ataturk. Bakı: 1991, s. 122). XX əsrin ulu türk

elm xadimi Azərbaycan xalqını özəl, əzəmetli keçmiş ilə bağlamağa, tariximizin Səfəvi dövrünün böyük uğurlarını beynəlxalq elmi içtimaiyyətə tanıtmaya çalışmış xalqın çağdaş problemləri ilə daim maraqlanmış O.Ə.Əfəndiyev millətin belə əfəndilərindən idi.

Daim elmi axtarışlarda olmuş O.Ə.Əfəndiyevin fəaliyyəti Azərbaycan hədudları ilə məhdudlaşmırırdı. O, ölkəmizde

larla aspirantın və dissertantın elmi rəhbər olmuş, onların Azərbaycan tarix elminə uğurlu integrasiyasını təmin etmişdir.

ugerli integrasiyasini temin etmisdir.
O.O. Efendiyevin ilk aspiranti, tarix elmleri doktoru, professor, Azerbaycanin XVI esrler tarixinin mahir arastdircisi, safi Shahin Fazil oglu Ferzelibayli görkemli safa vişunesinin elmi yaradılışını "Oqtay Efendinin eserlerinde" adli bənzərsiz poeziya nümunəsi ile bu cür ifadə etmişdir:

*Nə vaxt süqut edib Ağqoyunlular?
Səfəvi dövləti yaranıb haçan?
Görən neçə məşhur Ağqoyunlu var
Qızılbaşdan olub neçə hökmran?*

*Dövlətdən dövlətə söz aparan kim?
Əmir Div Sultanın nə olub adı?
Durmuş xan kim idi, Tozqoparan kim?
Tahmasib gücünü harda sınadı?*

*Ağrı var Sultanın ağrı yoxdumu?
Qudurmuş Sultani nəydi qudurdan?
Öldürən çoxdumu, ölen çoxdumu?
Gören su ucuzdu, voxsa aızıl qan?*

*Nəqbaçı nə təhər lağım atırdı?
Qoyub mancañağa atan daşı kim?
Şah Abbas nə üçün qızılbaş qırıldı?
Tavacı kim idi, gorcibası kim?*

*Neçin Lələ oldu Hüseyin bəy Lələ?
Məqamın bir başqa pilləsi yoxdu?
Harda öldürüldü Abdal bəy Dədə?
Necin yurusmaşa gülləsi voxdu?*

*Neçin ordubazar hərəmlə dolu?
Dürsədəf adında pəri kim idi?
Şahin nəyi idi Halvaçı oğlu?
Pərişan xanımın əri kim idi?*

*Nəmləndirilmək istənilən qələbə
Neçin türklər etdi Təbrizə hücum
Bu qədər sualın cavabı məlum
Oqtay Əfəndinin əsərlərində.*

*Cığatay yürüşü, tatar hərbi var,
Ləzgi çarşıması, avar hərbi var
Şirvan əsgərinin zərbə zərbə var
Oqtay Əfəndinin əsərlərində.*

*Qızılbaş harayı, qızılbaş səsi
Oqtay Əfəndinin əsərlərində.*

*İmkansız fəryadı, imkanlı gücü
İmkanlıqlı, qalxanlı gücü,
Səfəvi qüvvəsi, Osmanlı gücü
Oqtay Əfəndinin əsərlərində*

*Tayfanın üçü var, beşi, onu var,
Neçə hücumların önü, sonu var
Qızılbaş papağı, sufi donu var
Oqtay Əfəndinin əsərlərində.*

*Niyətin, diləyin gerçəkləşməsi,
Sözü düz deməyin gerçəkləşməsi
Neçə şah inamı, əfəndi sözü
Oqtay Əfəndinin əsərlərində.*

Düşünürük ki, bu şeirin səkkizinci bədənin üçüncü misrasının "Kiçilmiş Ölkenin böyük amalı" şəklində təqdimatı tarixi gerçəklilikləri daha doğru eks etdirirdi...

O.Ə.Əfəndiyevin gərgin, çoxcəhətli elmi, pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan dövləti tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. O, bir çox medallarla, "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdir. Zəhmətkeş, prinsipial alim, qayğıkeş və həssas müəllim, gözəl insan O.Əfəndiyev Azərbaycan tarix elmində, səfəvişünaslığında müstəsna mövqə qazanmış simadır. O, XX yüzilliyin ortalarında Azərbaycan tarix elminin müasir, yeni təkamül mərhələsinə yüksəldilməsində böyük rol olmuş alımları mızdəndir. Bu tarixi həqiqəti hələ keçən əsərin II yarısında bir çox elm xadimləri etiraf etmişlər. Məsələn, ölkədə tarix elminin tənmiş təşkilatçılarından biri olmuş akademik Ə.S.Sumbatzadə 1991-ci ildə onu "respublikanın böyük medievist alimi, öz xalqının eşil vətənpərvəri, Səfəvi dövlətçiliyinin Azərbaycana qaytarılması sahəsində elmi xidmətlər göstərmiş" şəxs kimi qiymətləndirmişdir. Beynəlxalq miqyasda da tarixçi-şərqsünaslar bu obyektiv gerçəklilikə hesablaşmadadırlar.

O.Əfəndiyev XXI yüzilliyin əvvəllərində siyasi müstəqillik yolunda olan Azərbaycan Respublikasında tarix elminin başlıca vəzifelerini anlamış və bu vəzifələri yeni tarixçilər nəslinə anlatmış tədqiqatçılarımızdan olmuşdur. O.Əfəndiyevin derin mənali alim ömrünün başlıca mərhələləri beləcə Azərbaycan xalqının, Vətən tarix elminin qədim və çağdaş tarixi ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Bütün ziddiyətlərinə baxma yaraq, həmin tarix daim istiqlalına doğru yönəlmış və nehayətdə onu yenidən tapmışdır. Müasir tariximizin, tarix elminin, o cümlədən onun ayrılmaz üzvü olan O.Əfəndiyevin elmi yaradıcılığının ən böyük əsəri yaratdığı, yarada bildiyi azadlıq, milli müstəqillik ideyalarıdır, istiqlalımızdır. "Xalqın düşüncəsində Azərbaycan məfhu mu coğrafi bir mənədan ziyadə fikir və əməl şeklinde təcəssüm edir. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur" (Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: Elm, 1990, s. 95). O.Ə.Əfəndiyev keçən əsrin 50-ci illərində milli istiq lal yoluna yönəlmış fikir və əməlin ən parlaq daşıyıcılarından, təbligatçılardan olmuşdur. O, çağdaş Azərbaycan dövlətinin dünya dövlətləri sırasında feal subyekt kimi təşəkkül tapacağına inam hissi ile ya şamışdır. Səfəvi dövrünün əzəmətini daim xatırladan O.Ə.Əfəndiyev əmin idi ki, Azərbaycan istiqlalının gücü doğurduğundan çox, hələ doğuracaqlarındadır. Yorulmadan çalışmış, hər ilin payızında "1501-ci il" tarixinin - Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranışı məqəminin, Şah İsmayıll Xətainin təvəllüd tarixinin ölkə miqyasında qeyd olunmasına can atmış O.Əfəndiyev əzm və ehtirasla fealiyyət göstərmiş vətənpərvər alim nümunəsidir. O, Azərbaycanda səfəvişünaslığın banisidir. O.Ə.Əfəndiyev xalqın yaddaşında Vətən medievistikasının bu sahəsinin yaranması, təşəkkülü və inkişafı mərhələsində müstəsna rol oynamış elm xadımı kimi galacagdır.

Xeyirbey Qasimov,
AMEA-nın Tarix İnstitutunun aparıcı el-
mi işcisi, tarix üzrə elmlər doktoru

**Azərbaycan
Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya
Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.**